

מצוה בו יותר מבשלוחו

אורי דוד אלבזי

א. פתיחה ♦ ב. ליבון שיטות הראשונים : 1. שיטת הרא"ש והר"ן : 2. שיטת ר"ח ורש"י :
3. שיטת הרמב"ם : 4. שיטת מהר"ח אור זרוע ♦ ג. ביאור לשון הגמרא ♦ ד. נקודות נוספות
בסוגיה : 1. האם מצוה בו גם כשהדבר מזלזל בכבודו : 2. האם מספיק שיעשה בעצמו רק
חלק מהמצווה ♦ ה. הלכה ♦ ו. סיכום

א. פתיחה

שנינו במשנה (קידושין מא.):

האיש מקדש בו ובשלוחו, האשה מתקדשת בה ובשלוחה, האיש מקדש את
בתו כשהיא נערה בו ובשלוחו.

המשנה מבארת שלושה סוגי שליחות: הראשון, שנתונה לאיש רשות לקדש את
האישה, הן על ידי עצמו והן על ידי שליח. השני, שגם האישה זכאית לקבל
קידושיה, בעצמה או באמצעות שלוחה. והשלישי, שהאב זכאי לקבל את קידושי
בתו, בעצמו וכן על ידי שליח.

מדוע הוצרכה המשנה לחדש דין שליחות שלוש פעמים?

התירוץ מבואר ע"פ דברי הגמרא, שהחידוש ברישא הוא שאע"פ שיכול האיש
לקדש את אשתו בשלוחו, מכל מקום, אם יכול לקדשה בעצמו וקידש ע"י אחרים,
עבר על איסור. ומה ששנינו שהאישה מתקדשת בה ובשלוחה, בא ללמדנו את
עיקר דין מצוה בו יותר מבשלוחו, ואילו בסיפא בא למעט מדין אחר, וכמו שכתב
הרשב"א בחידושו לרף מד.

1 ברצוני להביע את תודתי העמוקה לרב משה חביב שליט"א, אשר הנחני בדרך אמת בעיקרי סוגיה זו. יהי
שכרו שלם מאת ה'.

אמרו חז"ל בסוגייתנו:

השתא בשלוcho, מקדש בו מיבעיא?! אמר רב יוסף: מצוה בו יותר מבשלוcho. כי הא דרב ספרא מחריך רישא, רבא מלח שיבוטא. איכא דאמרי בהא איסורא נמי אית בה, כדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא אמר "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט), וכי איתמר דרב יוסף אסיפא איתמר: האשה מתקדשת בה ובשלוcho. השתא בשלוcho מיקדשא, בה מיבעיא?! אמר רב יוסף: מצוה בה יותר מבשלוcho. כי הא דרב ספרא מחריך רישא, רבא מלח שיבוטא, אבל בהא איסורא לית בה, כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו.

הגמרא מקשה על משנתנו, מדוע הוצרכה לשנות שהאיש מקדש גם 'בו', ע"י עצמו, וגם 'בשלוcho', הלוא אם בשלוcho מקדש, כל שכן שע"י עצמו יכול לקדש?

ישנן שתי לשונות בגמרא: הראשונה מוסבת על הרישא, 'האיש מקדש בו ובשלוcho', ועל כך אומר רב יוסף שהמשנה נקטה גם 'בו' וגם 'בשלוcho', כדי לחדש את עצם הדין של 'מצוה בו יותר מבשלוcho'. הלשון השניה מוסבת על הסיפא, 'האישה מתקדשת בה ובשלוcho', אך הפעם הגמרא מתייחסת גם לרישא, שיש איסור לקדש ע"י שליח כל עוד המשלח לא ראה את האישה³, משום שכתוב "ואהבת לרעך כמוך" ויש לחשוש שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו. לפי הלשון השניה, דין 'מצוה בו יותר מבשלוcho' נלמד מהסיפא⁴.

הנקודה העיקרית בסוגיה זו, אותה עלינו לברר, היא את גדר 'מצוה בו יותר מבשלוcho', וכדי להגיע לכך, יש לחקור איזו מצוה יש במעשה הקידושין, וכפי שיתבאר בהמשך.

2 נראה בסייעתא דשמיא לומר רובד נוסף בשאלת הגמרא, שהרי כל מהות השליח הוא מכוח המשלח עצמו, וכאשר ישנה אפשרות של קידושין ע"י שליח, ודאי שהוא בא מכוח המשלח, אזי כ"ש שיהיה באפשרותו לקדש.

3 רש"י (ד"ה בהא) כתב שיש איסור רק אם יכול לקדש בעצמו וקידש ע"י שליח, מפני שמצווה שיראנה, שמא תתגנה עליו. ונראה בפשטות לומר שאם אכן ראה אותה לפני כן ואז שלח שליח, אין בכך איסור.

4 בהמשך המאמר יבואר המקור לדין זה, האם הוא מעיקר משנתנו או שמא חידושו של רב יוסף הוא.

ב. ליבון שיטות הראשונים⁵

1. שיטת הרא"ש והר"ן

בכתובות (ז: אמרו):

ברכת האירוסין מאי מברך? רבין בר רב אדא ורבה בר רב אדא תרוייהו משמיה דרב יהודה אמרי: בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקדושין. רב אחא בריה דרבא מסיים בה משמיה דרב יהודה: בא"י מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין. מאן דלא חתים, מידי דהוה אברכת פירות ואברכת מצות, ומאן דחתים, מידי דהוה אקידושא.

הרא"ש (פ"ק דכתובות ס' יב) מביא מספר קושיות על נוסח ברכה זו. אחת מהן, היא מדוע אין מברכים בברכת החתנים כנוסח הדומה לשאר ברכת המצוות, דהיינו 'אשר קידשנו במצותיו וצונו לקדש את האישה'. התירוץ לכך הוא שברכה זו לא נועדה לברך על עשיית המצווה, מפני שאין מצוה בקידושין אלא המצווה היא רק פרו ורבו.

וכך כתב:

ונראה לי כי ברכה זו אינה ברכה לעשיית המצוה, כי פריה ורביה היינו קיום המצוה. ואם לקח פלגש וקיים פריה ורביה אינו מחוייב לקדש אשה. וכן הנושא זקנה איילונית או עקרה וכן סריס חמה שנשא, מברכין ברכת חתנים. ואין חיוב במצווה זו שאין בה קיום מצות פריה ורביה, והלכך לא נתקנה ברכה במצוה זו.

לשיטת הרא"ש מצטרף גם הר"ן בסוגייתנו (טז: מדפי הרי"ף):

...ואפילו הכי אשמעינן מתניתין דמצוה בה יותר מבשלוחה, דאע"ג דאשה אינה מצוה בפריה ורביה מ"מ יש לה מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו⁶...

5 הצגנו את דעות הראשונים לא לפי סדר הדורות, אלא מהשיטה הראשונה, שכוללת בגדר 'מצוה בו יותר מבשלוחה' יותר סוגי מצוות, עד לשיטה המצמצמת.

6 מהר"ן כאן מוכח שבקידושין אין מצוה אלא 'הכשר מצוה' למצות פריה ורביה בלבד. אומנם קשה, שמהר"ן בכתובות (ז: ע"ש) עולה שעצם הקידושין והכינוס היא מצוה.

ויש ליישב ולומר, שלדעת הר"ן יש מצוה גם בקידושין וגם בפרו ורבו, ובסוגייתנו כתב שהמצווה היא בהכשר לפרו ורבו ולא בקידושין עצמן מפני שהר"ן בסוגייתנו התייחס לאישה, היינו 'מצוה בה יותר מבשלוחה', ואישה אינה מחוייבת במצות קידושין אלא היא רק מסייעת בפר"ו.

הרי לנו, שלשיטת הרא"ש והר"ן, אין חיוב במצוות הקידושין, אלא היא הכשר מצוה⁷ למצוות פרו ורבו.

ומכיוון שהביאה הגמרא דין 'מצוה בו יותר מבשלוcho' על קידושי אישה ועל כבוד שבת, הרי שלדעת הרא"ש והר"ן אנו אומרים 'מצוה בו יותר מבשלוcho' גם על הכשר מצוה.

2. שיטת ר"ח ורש"י

במסכת שבת (ק"ט). מסופר על מעשיהם של כמה מגדולי האמוראים שטרחו בעצמם לכבוד השבת:

רב ספרא מחר"ך רישא, רבא מלח שיבוטא, רב הונא מדליק שרגי, רב פפא גדיל פתילתא, רב חסדא פרים סילקא, רבה ורב יוסף מצלחי ציבי, רבי זירא מצתת צתותי, רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק, אמר: אילו מקלעין לי רבי אמאי ורבי אסי, מי לא מכתפנא קמיהו?! ואיבא דאמרי רבי אמאי ורבי אסי מכתפי ועיילי מכתפי ונפיקי, אמרי: אילו איקלע לן רבי יוחנן, מי לא מכתפינן קמיהו!?

וכתב ר"ח:

שקיום המצוה באדם עצמו טפי עדיף יותר מבשלוcho.

וכן דעת רש"י על דברי הגמרא בסוגייתנו (ד"ה מצוה):

דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי.

מדברי ר"ח ורש"י אנו למדים שלדעתם גדר 'מצוה בו יותר מבשלוcho' הינו בעצם עשיית המצוה בפועל, בכל המצוות, אך לא בהכשר מצוה⁸.

עניין נוסף, הקשה הגאון בעל אילת השחר על הר"ן בסוגייתנו, שלפיו עולה שיש מצוה לאדם לקנות את תולתו, ולא שישלח אחרים שיקנו לו אותה. והשאר בצ"ע. ולעני"ד יש ליישב, שקניית התולת אינה בגדר 'הכשר מצוה', אלא בגדר 'מעשה קוף', ואכן, אין עניין שהאדם עצמו יקנה את התולת.

7 וראה עוד בהמשך דברי הרא"ש: "שאי אפשר לקיים מצות פריה ורביה בלא קידושין".

8 וכיון שעסקנו בדברי רש"י, נוסף עליהם מעט נופך. לכאורה קשה, מדוע מגיע לאדם שעשה את המצוה בעצמו יותר שכר, הלא גם אם המצוה נעשתה ע"י שליח, סוף כל סוף תוצאת המצוה שווה?

שאלה זו יש לתרץ ע"פ דברי התבואות שור (ו"ד סי' כח סק"יד), שכתב שאם נתן לשלוcho לעשות, מראה שאין המצוה חשובה בעיניו, ולפי זה אם ישלח אדם שהוא חשוב ממנו שפיר דמי.

להפך גם בענייננו. האדם שעושה את המצוה בעצמו, ללא כל עוזרים ומשרתים, מראה בכך שהמצוה חשובה לו ביותר, וחשוב לו לעשותה לקיים רצון בוראו, וכיון שכן, על עצם מחשבה זו, זוכה הוא לקבל תוספת שכר.

3. שיטת הרמב"ם

את מימרת רב יוסף בסוגייתנו פסק הרמב"ם להלכה (אישות פ"ג הי"ט):

מצוה שיקדש אדם אשתו בעצמו יתר מעל ידי שלוחו, וכן מצוה על האשה שתקדש עצמה בידה יתר מעל ידי שלוחה.

בהלכות שבת (פ"ל ה"ו) כתב הרמב"ם:

אע"פ שהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית, חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו, שזה הוא כבודו. חכמים הראשונים, מהם מי שהיה מפצל העצים לבשל בהן, ומהן מי שהיה מבשל או מולח בשר או גודל פתילות או מדליק נרות, ומהן מי שהיה יוצא וקונה דברים שהן לצורך השבת ממאכל ומשקה, אף על פי שאין דרכו בכך. וכל המרבה בדבר זה הרי זה משובח.

ובספר **יד המלך** (שם) העיר:

...ורבינו היה לו כוונה מיוחדת בהתחלת לשון הלכה זו, להורות לנו דשאני בזה מצות כיבוד שבת מכל שאר מצות, דכל שאר מצות אין ענין המצוה רק בקיומה, אבל מצות כיבוד שבת מלבד המצוה אשר בעיקר הכיבוד במאכל ומשתה וכסות נקיה, יש עוד מצוה נוספת בהכנת הכיבודים האלה לכבוד שבת.

ויונה בזה הערה עצומה שיש להעיר, דלמה לא מצינו הא דמצוה בו יותר מבשלוחו בשום שאר מצוות זולת בשני מקומות האלה, בהכנת כיבוד שבת ובקידושי אישה, ולמה לא נאמר דבר זה גם השבת גזל ועשית מעקה והענקה ומוזוה וכדומה דמצות עשיתן הוא בהבעלים בעצמם יותר מבשלוחם?

ובתשובה לקושיה זו מסביר היד המלך יסוד חשוב, שכל מצוה שעיקר עניינה הוא שתיעשה בחפץ או בממון הבעלים, כגון מעקה ומוזוה, אין הבדל אם הבעלים עשה את המצווה או השליח עשה, משום שעיקר המצווה נעשית בשל הבעלים ושלוcho של אדם כמותו. אולם במצות הכנת כבוד שבת ובמצות קידושי אישה, אע"פ שהוצאת פעולת השליח הינה כמו תוצאת הבעלים, אבל אין למשלח שום חלק ואחיוזה בעשיית המצווה כלל. ולכן השליחות מועילה אבל לכתחילה מצוה בו יותר מבשלוחו.

בכבוד שבת הדברים פשוטים. אם נעשתה המצוה ע"י שליח, אע"פ שהמשלח מימן ושילם את ההוצאות וקיים את מצוות העונג, מצד מצוות הטירחוה בגופו לכבוד

השבת לא עשה מאומה. וגם בקידושי אישה, כתב יד המלך שאין חובה שכסף הקידושין יהיה שייך למקדש (קידושין ז:), וגם ניתן לקדש בשטר שאינו שווה פרוטה (שם ט:), וממילא גם כשהכסף שייך למקדש לא הוא גוף המצוה אלא הנתינה. ולכן, כאשר המקדש אינו מוסר את ענין הקידושין בעצמו לאשה אלא על ידי שליח, אזי לא עשה המקדש בגוף המצוה מאומה.

4. שיטת מהר"ח אור זרוע

בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' קכח) כתב:

תנן האיך מקדש בו ובשלוחו. ואמרין בגמרא מצוה בו יותר מבשלוחו, וא"כ בשחיטה ובהפרשת חלה נאמר בו ולא יעשה שליח לשחוט בהמתו ולהפריש חלה מעיסתו. וגם לא ידעתי איך ראובן יברך על שחיטת בהמת שמעון או על הפרשת חלה מעיסה, שאין הוא מצווה לשחוט בהמה זו ולא להפריש חלה מעיסה זו. וגם מאי שנא הפרשת חלה שיכול לקיים מצותו ע"י שליח, מכל המצות תפילין וציצית סוכה ולולב ואכילת מצה?

ושמא שחיטה והפרשת חלה, אין מצוותן אלא שתתקן העיסה, מדכתיב גבי תרומה "גם אתם" אשמעינן שעיקר מצותה רק לתקן העיסה וליתן חלה לכהן. וכן שישחט הנשחט. וכן קידושין עיקר המצוה שתהא לו אישה מקודשת. וכן בגירושין ובהפרשת תרומה ושחיטת קדשים ובקביעת מזוזה ועשיית מעקה. אבל בתפילין וציצית ואכילת מצה וסוכה ולולב, אין שייך שליחות...

ודוקא בקידושין מצוה בו יותר מבשלוחו, שאין השליח נהנה מן הקידושין כלום, ואדרבה, נפסד שנאסרת עליו. אבל בשחיטה והפרשת חלה וכיוצא בהם, לא יהא מצוה בו יותר מבשלוחו, כאשר נהגו כל רבותינו וכל העולם אעפ"י שבקיימים בהלכות שחיטה נותנים לחזן לשחוט. וכן יהא גם בהפרשת חלה וללמד את בנו תורה, שבתחילה משכירים מלמדים ואין האב עצמו מלמדו. וכן יהא גם במילה, שאפילו האב אומן יכול לכתחילה לומר לאחר למול⁹, ואעפ"י שבמילה אין המוהל נהנה גם אבי הבן אינו נהנה והרי הם שוים...

9 כיון שדין זה הוכר, נביא בקיצור נמרץ את מחלוקת הפוסקים בעניין:

נחלקו רבותינו האם מצוות המילה היא לכתחילה על האב, או שמא יכול האב למנות שליח לכתחילה? הרא"ש (חולין פ"ו סי' ח) כתב שאדם שבא לעשות מצוה וחברו 'גול' לו אותה - חברו חייב לשלם עשרה

מהר"ח או"ז מחלק בין שתי סוגי מצוות, מצוות שאין בהן דין שליחות ומצוות שיש בהן דין שליחות. וגם המצוות שיש בהן שליחות מחולקות לשניים, מצוות שאמרו בהם מצוה בו יותר מבשלוחו ומצוות שמותר לעשותן ע"י שליח לכתחילה. מצוות שהן חובת גברא, דהיינו שחובתן מוטלת על האדם (ציצית, תפילין, סוכה, לולב ועוד), אין אפשרות לעשותן על ידי שליח כלל.

ובמצוות בהן יש שייכות (תיאורטית) לכולם - במקרה שהן המשלח והן השליח נהנים (שחיטה, חלה, ללמד את בנו תורה ועוד), ובמקרה שהן המשלח והן השליח לא נהנים (כגון מילה) - יש דין שליחות אבל מותר לכתחילה לעשותן על ידי שליח. הסברא בכך היא שהשייכות כללית, ולכן אין הבדל מי יעשה אותן.

ורק במצוות כמו קידושין, שהמשלח נהנה ואילו השליח לא רק שלא נהנה, אלא אדרבה, מפסיד, נאמר שמצווה בו יותר מבשלוחו. הסברא בכך היא שההנאה הבלעדית שייכת למשלח, וכיון שכן, אנו אומרים לו שיטרח בעצמו בעבור המצווה. ועוד, שאם אינו עמל עבור מצוות שהוא (ורק הוא) נהנה מהן, הדבר מראה זילזול ח"ו במצוות הבורא יתברך.

ג. ביאור לשון הגמרא

לאחר שליבנו את שיטות הראשונים, ננסה לעמוד בסיעתא דשמיא על קצה דעתם, היאך הבינו את דברי הגמרא בסוגייתנו:

אמר רב יוסף: מצוה בה יותר מבשלוחה, כי הא דרב ספרא מחריך רישא, רבא מלח שיבוטא.

לפי הרא"ש והר"ן, המצווה האמורה כאן היא שהאישה מסייעת לבעל בפריה ורביה. מאמרו של רב יוסף נלמד מסברא שעל ידה ביארו את המשנה, ודברי הגמרא 'כי הא דרב ספרא' באים ללמדנו עד היכן יש לומר מצוה בו יותר משלוחו, דהיינו שאפילו גדולי האמוראים עסקו בעצמם במצווה ולא ע"י שליח.

זהובים, אולם אב שמינה אחר למול את בנו וקדם אחר ומל - פטור מלשלם (וכן פסק הרמ"א בחו"מ שפב, א). מכאן הוכיח הש"ך (סק"ד) שבברית מילה המצווה היא על האב עצמו והוא חייב למול, ורק אם אינו יודע יתן לאחר, ואינו מדין שליחות אלא מצד החיוב של שאר ישראל למול כשהאב לא מל (ולכן אין לאדם שמינה האב קדימות על פני השני). וכן פסק בקצות החושן (סק"ב).

אולם התבואות שור (סי' כח) כתב שפשוט שהמצווה היא על האב, אך אפשר למסור לשליח שיעשה את ברית המילה לכתחילה, מפני ששלוחו של אדם כמותו. ואכמ"ל.

לשיטתם של ר"ח ורש"י, מה שעשו רב ספרא ורבא הינו מכבוד השבת עצמו, כלומר גוף המצווה, ולכן מימרת הגמרא 'כי הא דרב ספרא' בא ללמדנו שרק במצוות עצמן אנו אומרים 'מצוה בו יותר מבשלוחו' וכפי שעשו רב ספרא ורבא, אך בהכשר מצוה אין אנו אומרים זאת.

לדעת הרמב"ם ישנה מצוה בקידושין, וכפי שכתב בספר המצות (עשה ריג)¹⁰, ולכן 'מצוה בו יותר מבשלוחו' הכוונה למצות הקידושין, ו'כי הא דרב ספרא' בא ללמדנו על עוד מצוה אחת בלבד שאנו אומרים בה 'מצוה בו יותר מבשלוחו', והיא מצות כבוד שבת¹¹ (וכפי שביאר יד המלך).

ולדרכו של מהר"ח או"ז, את דברי הגמרא 'כי הא דרב ספרא...' ניתן להסביר כמו שביארנו בדעת הרא"ש והר"ן, שהחידוש הוא שגם אדם חשוב מצוה בו יותר מבשלוחו.

ד. נקודות נוספות בסוגיה

1. האם מצוה בו גם כשהדבר מזלזל בכבודו

כתב הרא"ש בבבא מציעא (פ"ב ס"י כא):

ויראה לי כיון שפטרה תורה את הזקן [מהשבת אבידה שאינה לפי כבודו] שאין לו לזלזל בכבודו, איסור הוא לגבי דידיה שמזלזל לכבוד תורה במקום שאין חייב... והחכם שבא לעשות לפניו משורת הדין יותר מממונו ויעשה כמו

10 חו לשונה:

צונו לבעל בקידושין ולתת דבר ביד האשה או בשטר או בביאה, חו היא מצות קידושין, והרמו עליו כי יקח איש אשה ובעלה וגו', הורה שהוא יקנה בביאה, ואמרו ויצאה והיתה, כי כמו שהוצאה בשטר אף ההויה בשטר. וכמו כן למדנו שהיא נקנית בכסף מאמרו באמה העבריה אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומנו אב. אבל קידושין דאורייתא אמנם הם מבוארים שהם בביאה, כמו שהתבאר במקומות בכתובות וקידושין ונדה. ובבאור אמרו (קידושין ט): קדושי ביאה שהם דאורייתא.

גם עלפני של דברי הרמב"ם אלו, שבמעשה הקידושין ישנה מצוה, יש להקשות - מדוע איננו מברכים בברכות האירוסין כשאר ברכת המצות - 'אשר קידשנו במצותיו וצונו לקדש את האישה' (וכפי שהקשה הרא"ש שהובא לעיל)?

יש לתרץ זאת ע"פ דברי הריב"ש (תשובה שצח), שגם לדעתו המצוה היא בקידושין עצמן, ומה שאנו מברכים ברכה מיוחדת הוא מפני שמצוות הקידושין עצמה הינה מצווה מיוחדת. עיין בדבריו.

ולהרחבה נוספת בגדר מצות הקידושין, יעויין בספר מעגלי צדק של הרב צדוק אליאס שליט"א, שעור מס' 1.

11 עיין בחידושי הגר"ח על הש"ס (סימן יא, בשם הגרי"ז) שכתב שזונג שבת אינו אלא בשבת עצמה, ואילו כבוד שבת הוא גם בערב שבת. וכן כתב הגר"א (בסימן תקכ"ד) [נהוואו בשו"ת אוצרות יוסף שבסוף הלכה ברורה, חלק יג סימן א].

שעשה רבי ישמעאל ב"ר יוסי. אבל אין לו רשות לזלזל בכבודו.

בשו"ת חוות יאיר (סי' רה) הקשה, הלוא בשביל מצוות כבוד שבת מצינו מעשה רב של גדולי האמוראים שטרחו בעצמם לכבוד שבת, ולכאורה הם זלזלו בכבודם?

וכתב ליישב שדברי הרא"ש לא נאמרו אלא במצוות שבין אדם לחברו, שלא ציוותה התורה רק "ואהבת לרעך כמוך", ומאחר שמזלזל בכבודו עבור חברו אף שאין לו ציווי על כך, יש בזה זלזול בכבוד התורה. אולם במצוות שבין אדם למקום, בזלזול בכבוד עצמו לצורך גבוה ומצות ה' אין משום זלזול בכבוד זקנה ותורה.

והפרי מגדים (או"ח רנ משב"ז סק"ה, הובא בבה"ל שם ד"ה כי) תירץ שיש לחלק בין מצוה שניכר שעיסוקו בה הוא לכבוד קונו, שאז זהו כבודו, שמזלזל בעצמו לכבוד קונו, לבין מצוה שלא ניכר עיסוקו בה שהוא לשם מצוה, שבוה אין לו לזלזל בכבודו.

ואכן, פסק **הרמב"ם** במפורש (שבת פ"ל ה"ו):

אע"פ שהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית, חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו, **שזה הוא כבודו**.

וכן העלה **מרן השו"ע** (או"ח רנ, א):

ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו, כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק, ורבה ורב יוסף היו מבקעין עצים, ורבי זירא היה מדליק האש, ורב נחמן היה מתקן הבית ומכניס כלים הצריכים לשבת ומפנה כלי החול; ומהם ילמד כל אדם, ולא יאמר: לא אפגום כבודי, **כי זה הוא כבודו, שמכבד השבת**.

2. האם מספיק שיעשה בעצמו רק חלק מהמצווה

כפי שראינו, בגמרא נאמר על כמה מחשובי האמוראים שהיו עושים בעצמם חלק מההכנות לשבת. אך לכאורה צריך ביאור, מאחר שמצווה לעשות בעצמו, מדוע עשו רק דבר אחד ולא את כל צרכי השבת?

מכאן הוכיחו האחרונים¹² שאין האדם צריך לעשות בעצמו את כל המלאכה, אלא מספיק שיעשה בעצמו מקצת המצווה. והטעם לכך, שהרי טעם דין מצוה בו יותר מבשלוחו הוא כבוד המצוה, ולכן די שיטרח מעט ובכך ניכר שמכבדה.

12 הובא באהל תורה עמ"ס קידושין.

לכאורה יש לומר, אולי רק גדולי האמוראים עשו מקצת המלאכה, כדי שלא להתבטל יתר על המידה מתורתם¹³, אך שאר הציבור יתכן שצריכים צריך לעשות את כל המלאכות בעצמם עבור השבת, מדין 'מצוה בו יותר מבשלוהו'.

ונראה לעניות דעתי, שנוהרו חז"ל עד מאוד בהנהגותיהם, שהרי משמשים הם דוגמא לכלל הציבור. לכן, כאשר מנתה הגמרא רשימה רחבה של אמוראים שנהגו כן, בוודאי מנתה זאת כדי להודיע שהוא הדין לכלל הציבור¹⁴.

ה. הלכה

כתב הרמב"ם (שם):

אע"פ שהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו שזה הוא כבודו...

ומרן בשו"ע (שם) פסק:

ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו **ישתדל** להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו...

מרן השו"ע שינה מלשונו של הרמב"ם, שהרי הרמב"ם כתב "חייב" והשו"ע כתב "ישתדל". ויש לעיין מדוע.

בניאור הלכה (שם ד"ה ישתדל) תירץ, שאולי גם לשון הרמב"ם "חייב", לאו חוב גמור הוא אלא כעין חובה משום כבוד שבת, וסברת הרמב"ם שאם לא היה בכך מעין חובה, לא היו האמוראים מבטלים תורתם בעבור זה, ומכל מקום לא הוי חובה גמורה ובגמרא לא נאמר "חובה" אלא על נר שבת (שבת כה:) וג' סעודות (ק"ז:)¹⁵. אמנם, השאיר זאת הבה"ל בצריך עיון.

13 וכמו שאמרו חז"ל (פסחים ט). שרק בערב פסח ובערב יוה"כ מתבטלין מתלמוד תורה, משמע שבערבי שבתות יש צורך להמשיך בלימוד כבכל יום.

14 ליתר הרחבה בעניין מעשה רב, עיין שבת כא. פסחים קד: וכך כתב רש"י (שבת קכו. ד"ה מעשה רב): "למילף מנייה דכיון דסמיך למיעבר עובדא לקולא ש"מ הלכתא היא". וגם בעניינו, הרי חז"ל נהגו לקולא, שעשו ממקצת המלאכה. אמנם עיין עוד בבא בתרא קל: ליתר הרחבה ע"ע רשב"ם פסחים קיד: ד"ה הואיל מסורת השי"ס ברכות מג: מהר"ץ חיות ברכות כד.

15 ובדומה לכך כתב בערוך השולחן (שם, ג):

וכתב בזה [=הרמב"ם] לשון חיוב, הטור והשו"ע (ס"א) לא הזכירו לשון חיוב, ע"ש, ואף הוא [=הרמב"ם] אין כוונתו לחיוב גמור, שהרי רבים וגדולים אין עושין בעצמן, ועוד דבשי"ס שם חשיב מי שהיו עושין

ועוד יש לברר, מה דעת השו"ע בשאר המצוות ובהכשר מצוה, האם גם בהם נאמר מצוה בו יותר מבשלוcho.

כתב הטור בהלכות פסח (תס, ב):

ובעלי מעשה וחסידים מחמירין על עצמם כגאונים המחמירין ולשין בעצמם ואופין, כההיא דאמרינן (פסחים קטז). מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה. לכן מצוה על כל אדם להשתדל בעשיית המצות ובאפייתן. וכן היה נוהג אדוני אבי הרא"ש ז"ל, היה משתדל בהן ועומד על עשייתן ומזרו העוסקים בהן והיה מסייע בעריכתן.

והביאו מרן בשו"ע (שם):

הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזרו העוסקים בהם ומסיע בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות, להטפל הוא בעצמו במצוה.

לכאורה עולה, שלדעת מרן אנו אומרים 'מצוה בו יותר מבשלוcho' גם במכשירי מצוה (וכ"ש בשאר מצוות), שהרי אפיית מצות הינה הכשר מצוה, ומרן מביא מעשה רב של הרא"ש שהיה משתדל בעצמו ועומד על עשיית המצוה.

אלא שיש להסתפק בראיה זו. לולי היה כותב מרן כלשון הטור ש'מצוה על כל אדם להשתדל', אכן היה ניתן להוכיח מכאן כפי שכתבנו. אולם היות ששינה מרן מלשון הטור וכתב "וכן ראוי לכל אדם לעשות" וגם כתב זאת לאחר שהזכיר את מנהגו של הרא"ש, אין להוכיח כך, שאפשר שלפי מרן אין דין "ישתדל" בהכשר מצוה, רק הביא שכך נהג הרא"ש בגודלו וראוי לעשות כמותו, אך לא מצד גרדי שלימות המצוה.

אשר על כן, עדיין נותרנו ללא הכרעה מהי דעתו של מרן בעניין. ועוד חזון למועד, נקי נדר.

בעצמן, ש"מ שרבים לא עשו בעצמן, אלא הוא הידור מצוה. ואצלינו נשותינו עושות ומכינות בעצמן לכבוד שבת ואשתו כגופו.

אמנם מה שכתב לבסוף שאשתו כגופו, צ"ב. ראשית, סברא זו אינה מוסכמת. לפי המשנ"ב מצוה בו יותר מבשלוcho אינו כולל אשתו כגופו, ולכן כתב (תרעו סקי"ב) שמי שנמצא בבית חברו והגיע זמן הדלקת נר חנוכה - ישוב לביתו וידליק, ואם אינו רוצה - יצוה לאשתו שתדליק, וסיים "ומ"מ מצוה בו יותר מבשלוcho". ועוד, שחידוש זה מפריך את ראיותיו הקודמות, כי אם אשתו כגופו, אין הכרח לומר שהסיבה שגדולים וטובים ואף רבים מהאמוראים לא עשו בעצמן, היא שאין כאן חיוב גמור, אולי הסיבה היא שנשותיהם עשו ואשתו כגופו.

אמנם הפוסקים האחרונים, המג"א (שם ס"ק ב), הגר"ז בשו"ע הרב (שם, ד¹⁶) והמשנה ברורה (סק"א), כתבו שהוא הדין בכל המצוות, שמצווה בו יותר מבשלוcho.

ו. סיכום

1. נחלקו הראשונים בגדר 'מצוה בו יותר מבשלוcho'. לשיטת הרא"ש והר"ן, שבקידושין האשה מסייעת לבעל והיינו הכשר מצוה, הרי שבהכשר מצוה אנו אומרים מצוה בו יותר מבשלוcho וכל שכן במצוות עצמן. לשיטת ר"ח ורש"י 'מצוה בו יותר מבשלוcho' היינו במצוה עצמה בלבד, ולא במכשירי מצוה. לשיטת הרמב"ם (ע"פ הסברו של יד המלך) גדר 'מצוה בו יותר מבשלוcho' הינו רק בקידושי אשה ומצות כבוד שבת. ולשיטת מהר"ח אור זרוע אנו אומרים 'מצוה בו יותר מבשלוcho' אך ורק במצוות שהן בקידושין, שהמשלח נהנה והשליח לא רק שאיננו נהנה, אלא אדרבה, מפסיד.

2. לפי השו"ע יש להשתדל לעשות בעצמו ולא על ידי שליח, אך אינה חובה גמורה.

3. דעת השו"ע אינה ברורה, האם יש להשתדל כך גם בשאר מצוות ובהכשר מצוה, ומכל מקום ראוי לעשת כן. ולדעת כמה מהפוסקים (מג"א, שו"ע הרב ומשנ"ב) 'מצוה בו יותר מבשלוcho' נאמר בכל המצוות.

וה' יתברך יאיר עינינו בתורתו הקדושה ויזכנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות.